

TIRANT LO BLANC A ANGLATERRA. NOTES DE RECEPCIÓ LITERÀRIA.

JOAQUIM ANYÓ I OLIVER
Universitat de València

Després que Anyó (1999) haja assenyalat una sèrie d'ecos textuais, de personatges i de situacions entre *Tirant lo Blanc* i *Molt soroll per a res*, la comèdia de Shakespeare, cal imaginar que l'escenari on Tirant és armat cavaller pot convertir-se en el destí per excel·lència de les aventures del cavaller bretó. Ens proposem amb aquest article agrupar diverses notícies sobre la recepció literària anterior al s. xx de la novel·la de Martorell, de manera que quede clar que no fou cap casualitat que Shakespeare hi trobara font per a la seua inspiració, sinó que els lectors anglesos constitueixen un grup important en nombre, possiblement més que el de qualsevol altra nacionalitat. En aquest context, ens referirem de manera especial a l'erudit que descobrí la connexió entre *Tirant lo Blanc*, per una part, i *Orlando furioso* i *Much Ado About Nothing* per l'altra.

El tema de la recepció de *Tirant lo Blanc* ha començat recentment a donar fruits i la col·lita de 1997 ha estat especialment profitosa, any en què es complien els 500 anys de l'aparició de l'edició barcelonina. El treball més extens que tracta el tema de la recepció del *Tirant* a través de les traduccions és el de Vicent Martines (1997), però, el qual, només recull informacions impreses a partir de 1724. En aquest any es publicà *La Crusca provenzale* d'Antoni Bastero i Lledó on trobem a l'entrada Giovanni Martorelli referències a la qüestió de l'autoria del *Tirant* basades en la dedicatòria i el colofó de l'edició *princeps* de 1490 i una lloança que després repetiran altres erudits italians: "Questo libro, per quel che appartiene a purità, ed eloquenza de lingua, debbe avvere il primo luogo tra i nostri Prosatori, nè piu, ne meno, come il Decamerone fra i Toscani" (Martines, 1997: 63).

L'article de Mérida (1997), referit a la fortuna de la novel·la entre lectors espanyols dels s. xvi al xviii, ens ajudarà a valorar els coneixements dels anglesos que, com veurem, abasten un nivell clarament superior al que es tenia en terres ibèriques. Així, a l'article de Mérida trobem quatre al·lusions (ja que no podem considerar-los lectors) a l'obra en el s. xvi (concretament fins a 1554). Després hi ha un buit enorme, amb l'única excepció, certament insigne, de Cervantes. En aquest període de foscor només hi ha les referències dels bibliògrafs, començant per Nicolás Antonio (II, 1672) la *Bibliotheca Hispana Vetus* (que veurem com arribà a Anglaterra) i que dona com a data de publicació de la novel·la l'any 1480, errada que repetirà Vicente Ximeno (1747) en *Escritores del Reyno de Valencia*. Segons Mérida, per a trobar la següent notícia ja ens allarguem a l'edició del *Quijote* de Diego Clemencín, publicada entre 1833 i 1839. Aquest editor, que afirma que ni Nicolás Antonio ni els bibliògrafs posteriors havien llegit el *Tirant*, confessa que ha hagut de recórrer a la primera part de la traducció italiana i a la

versió francesa. Durant aquest oblit hispànic, *Tirant lo Blanc* fou llegit, adaptat i estudiat a Anglaterra, cosa que la convertiria en l'escenari tirantià per excel·lència. I és que no només el cavaller bretó hi aprengué la cavalleria, sinó que també fou allí on l'obra literària obtindria èxits ressonants, si bé poc publicitats.

Una de les quatre al·lusions que esmenta Mérida implica que ben aviat tindrien idea els anglesos de l'existència del *Tirant*, donat l'esment de Joan Lluís Vives en la *Institutio Foeminae Christianae*¹. Aquesta obra, publicada en 1524, la dedicà a Caterina d'Aragó, reina d'Anglaterra. La traducció anglesa de Richard Hyrde, *Instruction of a Christian Woman* de 1525 es reedità almenys tres vegades més durant el mateix segle. En el llibre primer, cap. v, Vives ensenya quins autors es poden llegir i quins no. Els llibres "pestífers" es classifiquen en quatre orígens, que podem deduir que serien les quatre literatures que coneixeria: España, Francia, Flandes i "romanzadas del latín" que semblen ser d'Itàlia. Els procedents d'Espanya són *Amadís, Esplandián, Florisandro, Tirante, Tristán*², dels que diu "cuyas insulseces no tienen fin y diariamente salen de nuevas; *Celestina*, alcahueta, madre de maldades, y *Cárcel de amor*". Dos són els defectes més reprobables: els poders meravellosos dels herois i "algunas palabras sacadas de los más abstrusos escondrijos del sagrario de Venus". Pensem que per a Shakespeare seria un al·licient³. L'afirmació de Vives naix d'un coneixement directe: "Yo mismo los he leído alguna vez".

Segons Henry Thomas (1952: 146) *Tirante il Bianco* apareix citat junt amb *Amadís de Gaula, Primaleón* i *Palmerín* en l'obra de Paolo Govio *Dialogo dell' imprese militari et amoroze* publicada en 1555 i traduïda a l'anglès en 1585 per Samuel Daniel.

Després de la tan coneguda referència del capítol vi del *Quijote*, que els anglesos podien conèixer a través de la traducció de Shelton (1612), la següent menció que hem trobat correspon a la *History of English Poetry* de Thomas Warton en 1774. Apareix a l'índex (Warton, IV, 1774: 320) com *Terante the White, Romance of*. Parla de la novel·la com a mostra dels que confonen "British" amb "English", com és el cas de Nicolás Antonio, de qui copia l'original llatí i el tradueix. Introdueix part del text de l'erudit espanyol⁴ amb "the learned Nicholas Antonio, in his SPANISH LIBRARY, affords a remarkable example of this confusion, and a proof of its frequency, where he is speaking of the Spanish translation of the romance of TIRANTE THE WHITE, in 1480". La cita d'Antonio traduïda per Warton diu el següent:

I now turn to a writer of fabulous adventures, John Martorell of the kingdom of Valencia, who wrote a book of this cast, entitled TIRANTE THE WHITE, printed in folio at Valencia in 1480. This writer, according to a practice common to such idle historians, pretends he translated this book from English into Portuguese, and from thence into the Valencian language.

A continuació, Warton afegeix: "the hero is a gentleman of Bretagne, and the book was first written in the language of that country". Ens sembla que malgrat que *Tirant* és bretó, la ficció de la dedicatòria parla d'una traducció a l'anglès i, per tant és Warton qui s'equivoca ací.

La següent menció anglesa apareix a la novel·la gòtica *The Monk*, publicada en 1797 per Matthew Lewis, un jove de menys de 20 anys quan la va escriure. S'hi alludeix al "valiant

1. Citem per la traducció castellana de Lorenzo Riber (Vives 1947).

2. En *De Officio mariti*, en el cap. III ("Formación de la mujer") la condemna se centra només en llibres de cavalleria: "*Tristanes, Lancelotes, Ogeres, Amadisés, Arturos*" que "dañan no sólo a las mujeres, sino también a los hombres". És l'Otger català a qui es refereix Vives?

3. Recordem si no com Hauf (1997: 151) qualifica el *Tirant* de "full parroquial" comparat amb l'obra del de Stratford, comparació un pèl excessiva però molt il·lustrativa.

4. Correspon a *Bibl. Hispan.* L.X. C. ix. p. 193 núm. 490.

champion Tirante the White” i als “lascivious jokes of the Damsel Plazer de mi vida”, en un llibre que tingué problemes legals motivats per acusacions d’amoralitat. Riquer (1990: 252) trau la referència de Knowlton (1983: 64-65). Segons Riquer la menció de *The Monk* seria presa del *Quixot* però no és això el que diu Knowlton. Aquest investigador de la Universitat de Hawai considera que no només Lewis coneixeria la novel·la sinó que li suggeriria uns quants passatges per a la seua. Sembla evident que té raó Knowlton quan afirma que les bromes lascives de Plaerdemavida indiquen un coneixement més específic que no les “agudezas” que recorda Cervantes. Entre les influències sobre la novel·la de Lewis, Knowlton esmenta que Tirant s’amaga per espiar el bany de Carmesina com en *The Monk* Ambrosio observa Antonia al bany a través de l’espill màgic de Matilda, que l’efecte de la vista del pit de Matilda en Ambrosio és comparable a la de Tirant quan veu els pits de Carmesina i que quan Matilda li demana a Ambrosio que senta el cor d’ella i es besen és un fet similar a la petició que li fa Carmesina a Tirant que li bese els pits. Finalment, Knowlton explica que el qualificatiu de “wearisome” que un personatge de la novel·la de Lewis atribueix a les aventures de Tirant seria un exemple de l’humor del novel·lista anglès, donat el seu entusiasme per aquest tipus d’escenes amoroses. Knowlton no concreta quina traducció podria haver utilitzat Lewis, però com que en la novel·la apareix el nom “Plazer de mi vida” en castellà, sembla clar quina traducció llegí⁵.

Curt Wittlin (1997: 83-92) donà a conèixer l’opinió que el *Tirant* va merèixer a Robert Southey en 1807. Aquest poeta anglès degué conèixer el llibre en les seues estades a Portugal. La crítica de Southey fou publicada en 1812 en una col·lecció de notes de lectura titulada *Omniana, or Horae otiosiores*, que ja havien aparegut en 1807 i 1808 en la revista *Athenaeum*. Cita el títol del llibre en castellà, (encara que diu haver llegit la traducció italiana) no sabia que l’original estava en català, ni que l’autor era valencià. Encara que cita la *Bibliotheca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio no sembla haver vist que el bibliògraf esmenta el colofó de l’incunable de València de 1490⁶. La impressió que li causà fou decebedora, ja que comença parlant del disgust que li havia provocat la lectura, provocat sobretot per l’absència del que anomena esperit cavalleresc i l’obscenitat que no ha trobat en cap altre llibre. En aquest sentit, Southey publicà una traducció anglesa de l’*Amadís de Gaula* convenientment expurgada d’elements eròtics, quan ja s’havia oblidat de la pròpia joventut, amb velleïtats revolucionàries.

L’obra de Sismondi (1813) sobre les literatures del sud d’Europa ens pot donar una idea comparativa del nivell de coneixement que es tenia del *Tirant* en altres àmbits europeus per aquesta època. Es tracta de l’escriptor suís més conegut com a economista. Coneix i cita poemes d’Ausiàs March i presenta l’autor del *Tirant* amb una frase que sembla en part heretada de Bastero: “Du même qu’Ausias March est considéré par les Catalans comme le Petrarque de la langue provençale, Jean Martorell en est le Boccace”. Les referències que dona són bastant inexactes, com quan diu “paraît l’avoir publié vers 1435”, quan suposem que voldria dir escrit, dona 1480 com a data (segurament i com hem vist, perquè seguiria el que diu Nicolás Antonio) per a la primera edició de València, o quan acaba dient: “il fut traduit dans toutes les langues, et il se trouve en français dans presque toutes les bibliothèques” (Sismondi 1813: 246-247). En tot cas, destaca, com a dada notable, la popularitat de la versió francesa.

L’*Avertissement* de Nicolas Fréret (Barberà 1997: 620-628) a la traducció francesa de *Tirant lo Blanc* (1740, la primera és de 1737) passa per ser el primer estudi crític de l’obra. No coneix les edicions originals (però sí les traduccions castellana i italiana) ni, per tant, “le nom,

5. Barberà (1997: 596) també esmenta l’alusió de Lewis.

6. Ací Wittlin no adverteix l’errada de Nicolás Antonio, que ja hem citat.

le pays et le siècle de l'auteur de ce livre". Dedueix l'origen valencià per l'elogi de la ciutat de València. Considera que seria escrita entre 1434 i 1458. Destaca de l'estudi de Fréret la lloança a "un style très simple et très naturel" i el realisme de les gestes de Tirant. Crítica "des expressions et des détails trop bas" que "les discours et les conversations sont ordinairement très allongées" i no creu que "l'auteur aurait dû faire les demoiselles de Constantinople un peu moins faciles" perquè considera que era un comportament normal en la literatura cavalleresca.

El moment culminant per a la fortuna literària de la novel·la valenciana el trobem en Furness (1899: 346), la *History of fiction* de J. Dunlop publicada inicialment en 1814:

[...] the good understanding which subsisted between Tiran and the princess is at length interrupted by the plots of the Vedova Reposada, another attendant, who, having fallen in love with Tiran, contrives to make him jealous of her mistress, by a stratagem resembling that which deceives Claudio in *Much Ado about Nothing*, and also the lover of Geneura in the fifth canto of the *Orlando Furioso*.⁷

Continua Furness: "This remark of Dunlop is probably the foundation of all subsequent allusions by Skottowe, and others, both English and German, to the connection between *Tirante el Blanco* and the plot of the present play". A més, és també el primer a assenyalar la influència de *Tirant* sobre *Orlando*. Furness confessa que només pogué localitzar la versió francesa i en publicà un resum.

D'aquest Dunlop, la nota biogràfica que apareix a l'edició de 1896 diu que era advocat, fill d'un comerciant de Glasgow i que morí en 1842. La *History of Fiction* es publicà per primera vegada en 1814. Dos anys després es publicà una segona edició, reimpressa en 1842 i la tercera en 1845. Hem consultat la primera edició i una reimpressió de 1970 sobre una edició ampliada de 1896. Dunlop fa servir com a fonts Southey (encara que en l'índex d'obres citades no se l'esmenta) Antonio i Warton en parlar de les que anomena "Romances of the Peninsula" però per a *Tirant* només hi ha la referència a Warton. L'obra de Martorell apareix junt amb *Partenopex de Blois* com a "first appeared in the dialect of Catalonia" (Dunlop, II, 1814: 71). Comença amb algunes idees sorprenents sobre l'origen del català. Així, atribueix la introducció del que anomena "French Romans language" en la península al matrimoni entre el príncep "Henry of Lorraine" amb una filla d'Alfons VI de Castella. La dada històrica està equivocada, ja que es deu referir al matrimoni de Teresa (morta en 1130), filla il·legítima de l'esmentat rei amb Enric de Borgonya. Aquest mateix nom té qui es casà amb una filla (morta cap al 1074) de Berenguer Ramon I, comte de Barcelona. Segons Dunlop, es tracta del dialecte "which bore the strongest resemblance to the southern French Romans was that adopted in Catalonia".

Sota l'epígraf "Tirante the White" es dona la informació que passem a resumir. En nota a peu de pàgina, com per a la resta d'obres que s'estudien en el llibre de Dunlop, s'esmenta el títol complet de la versió castellana: *Los cinco libros del efforçado y invencible Cavallero Tirante el Blanco di Roca Salada Cavallero de la Garrotera, el qual por su alta Cavalleria alcanço a ser principe y Cesar del imperio de Grecia*. En l'edició de 1814 dona com a nom de l'autor "Johan Martorell, a knight of Valencia" que va escriure "the first part... in the Catalonian dialect"⁸. En la de 1896 el nom és "Pedro Juan Martorell" i s'afegeix que "it

7. Furness cita per Dunlop 1845³: 169. En Dunlop II, 1814 és la pàgina 81 i en Dunlop I, 1896 la 402.

8. En canvi, un erudit posterior i castellà com Clemencín, que hagué de basar-se en les traduccions italiana i francesa, encara creia en l'existència d'un original portuguès perdut, com afirma en les notes de la seua monumental edició del *Quixot*. El fet que aquest siga el primer estudi important del *Tirant*, segons Mérida (1997: 84), converteix les aportacions de Dunlop en una fita sense parió en qualsevol història de la literatura.

was completed by Juan de Galba". L'al·lusió a Warton li permet discutir l'afirmació de la dedicatòria segons la qual la novel·la és una traducció, però Dunlop (II, 1814: 73) adverteix que es pot tractar d'un recurs per a "give some appearance of authenticity". Assenyala també la correspondència entre la història del comte de Varoic i el romanç anglès de Guy of Warwick. En l'edició de 1814 es dona 1480 com a data per a la primera impressió de València, corregit a 1490 en Dunlop (I, 1896: 398). A partir de les referències a les Illes Canàries de la novel·la, Dunlop creu que s'escriuria al voltant del 1400, cosa que ens permet deduir que no coneixia directament l'obra de N. Antonio la qual recull la dada de 1460 que apareix a la dedicatòria. Esmenta l'edició *princeps* de València i les traduccions castellana, italiana i les alteracions de la francesa que, a part d'abreujar, seria responsable (com també ho pensava erròniament Southey) que "has almost every where rendered it more licentious" (II, 1814: 75). L'edició de Barcelona només apareix referenciada en nota a peu de pàgina posterior a Dunlop. En Dunlop (II, 1814: 75-83 i I, 1896: 395-406) trobem un extens resum de la novel·la, que inclou un breu fragment en anglès d'unes línies que es corresponen amb un paràgraf de la versió francesa (Barberà 1997: 41) que resumeixen les paraules de comiat del comte de Warwick a Tirant (cap. xxxix). Arribats en aquest punt, no ens resulta ací tan fàcil de fer la suposició de Wittlin (1997: 86) segons la qual l'ús de la forma Vill'Ermes implicaria la lectura de la segona o tercera edició italiana, descartant la primera que dona Ville-sermes. Dunlop (II, 1814: 77) emprà les forma Villermes i Montauban com en la traducció francesa, quan en castellà és Montalbán i en italià Monte Albano. Tanmateix, al protagonista l'anomena primer Tirante el Blanco i després Tiran, que és com apareix mentre Dunlop resumeix l'argument. Recordant l'esment del *Quijote* i destacant algunes característiques de l'obra torna a Tirante the White. Es parla de la Vedova (que no és Veuve), de Diofebo (en italià, en francès Diofébo) i de Plazirdemavida (que no és ni Plaerdemavida, ni Piacerdmiavita, ni Plaisir de ma vie i s'acosta més a Placerdemivida, en castellà, sobretot perquè en la traducció anglesa del fragment del cap. vi del *Quixot* apareix com Plazerdemavida (Dunlop II, 1814: 84). L'única conclusió que se'n ocorre és que Dunlop començaria a llegir el *Tirant* en francès però possiblement continuaria en italià i/o castellà. Dunlop (II, 1814: 85) ressalta que en comparació amb els altres llibres de cavalleria té "more quaintness and pleasantry". L'originalitat del llibre es basaria en l'homogeneïtat que dona un únic protagonista i el realisme que evita la presència de gestes sobrenaturals i de màgia, tan habituals a la resta dels llibres de cavallers. Dedica una atenció especial a la presència de l'episodi d'Espèrcius, l'únic fragment no versemblant i que Dunlop ja relaciona amb una història dels *Travels* de Mandeville.

Rajna (1900: 149) confirmà la relació que Dunlop havia establert entre *Tirant* i el cant V d'*Orlando furioso*, afegint que la *novella* 22 de *La prima parte delle Novelle* de Bandello, font principal fins ara de la comèdia de Shakespeare, es basava en l'obra d'Ariosto.

Per a concloure, destaquem que en menys de 20 anys a Anglaterra tres autors, indubtablement sota el signe del Romanticisme i per l'interès que aquest moviment cultural havia fet renàixer pel passat medieval, aprofiten i estudien un llibre que en el mateix àmbit de la llengua original de la novel·la és una simple referència històrica sense gaire contingut, al punt que canvien el nom a l'autor (Badia 1994: 11). Fins que, ja en el s. xx, aparega completa l'edició Aguiló (1873-1905) i els estudis de Menéndez y Pelayo (*Orígenes de la novela* 1905-1914) no es pot dir que l'obra protagonitzada pel cavaller bretó comence a gaudir de l'atenció que mereixia i que ja havia rebut en les terres que n'inspiraren la creació.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ANNICCHIARICO, A. M. et al. (ed.) (1984): *Tirante il Bianco. Romanzo cavalleresco del XVI secolo*. Introducció de G. Sansone. Roma: La Tipografica.
- Anyó 1999 ANYÓ, Joaquim (1999): “*Tirant lo Blanc* i les fonts de *Much Ado About Nothing*”. *ELLC* xxxix. Homenatge a Arthur Terry. Vol. 3. Barcelona: PAM, p. 63-82.
- Badia 1994 BADIA, Lola (1994): “La literatura catalana medieval vista per alguns erudits vuitcentistes”. *EUC*. Vol. 28. p. 9-16.
- Barberà 1997 BARBERÀ, Jean Marie (ed.) (1997): *Tirant le Blanc*. Paris: Gallimard.
- Dunlop 1814 DUNLOP John (1814): *The History of Fiction; being a critical account of the most celebrated prose works of Fiction, from the earliest Greek Romances to the Novels of the Present Day*. Edinburgh: James Ballantyne & Co. 3 vol.
- Dunlop 1896 DUNLOP, John (1896): *History of Prose Fiction. A new edition revised with notes appendices and index by Henry Wilson*. Reprinted 1970. New York: Burt Franklin. 2 vol.
- Furness 1899 FURNESS, H. F. (ed.) (1899⁵): *Much Ado About Nothing. A New Variorum Edition of Shakespeare*. New York: Dover Publications.
- Hauf 1997 HAUF, Albert (1997): “*Manus habent: entorn als eufemismes amorosos de tipus militar en el Tirant lo Blanc*”. *Actes del Col·loqui Internacional Tirant lo Blanc*. Ais de Provença, 21-22 d'octubre de 1994. Barcelona: PAM, p. 145-218.
- Knowlton 1983 KNOWLTON, Edger C. (1983): “*Lewis's The Monk and Tirant lo Blanc*”. *Notes and Queries, February 1983*, p. 64-65.
- Martines 1997 MARTINES, Vicent (1997): *El Tirant Políglota. Estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*. Pròleg d'Amadeu-J. Soberanas. Barcelona: Curial Edicions Catalanes / PAM.
- Mérida 1997 MÉRIDA, Rafael M. (1997): “La fortuna de *Tirant lo Blanch* entre alguns lectors hispànics dels segles XVI al XIX”. *Caplletra*. Vol. 23, p. 75-90.
- Rajna 1900 RAJNA Pio (1900²): *Le fonti dell'Orlando furioso*. Ristampa della seconda edizione 1900 accresciuta d'inediti. A cura e con presentazione di F. Mazzoni, 1975. Firenze: Sansoni.
- Riquer 1990 RIQUER, Martí de (1990): *Aproximació al Tirant lo Blanc*. Quaderns Crema.
- Sismondi 1813 SISMONDI, Jean Charles Léonard de (1813): *De la littérature du Midi de l'Europe*. Paris: Treuttel et Würtz.
- Thomas 1952 THOMAS, Henry (1952 [en anglès: 1920]): *Las novelas de caballerías españolas y portuguesas. Despertar de la novela caballeresca en la península ibérica y expansión e influencia en el extranjero*. Madrid.
- Vives 1947 VIVES, Juan Luís (1947): *Obras Completas. Primera traslación castellana íntegra y directa, comentarios, notas y un ensayo bibliográfico por Lorenzo Riber*. Madrid: Aguilar.
- Warton 1774 WARTON, Thomas (1774): *History of English Poetry*. With a new introduction by David Fairer. London: Routledge / Thoemmes Press. 4 vol.
- Wittlin 1997 WITTLIN, Curt (1997): “La crítica del *Tirant lo Blanc* de Robert Southey (1807)”. *ELLC* xxxv. Homenatge a Arthur Terry. Vol 1. Barcelona: PAM, p. 83-92.

RESUM

L'article que presente revisa les últimes aportacions que s'han fet al tema de la recepció literària de *Tirant lo Blanc*, de les quals es desprèn l'oblit en què va caure la novel·la valenciana en els segles posteriors a la seua publicació i fins al s. xx. En aquest context, destaca la repercussió de l'obra a Anglaterra, ja que en només vint anys, a cavall entre els segles xviii i xix dos erudits: Robert Southey i John Dunlop, i un novel·lista M. Lewis deixaren àmplia constància de la seua lectura. Un d'aquests, John Dunlop, fou el descobridor de la relació entre l'episodi de la Viuda Reposada i determinats passatges de l'*Orlando furioso* i *Much Ado About Nothing*.

PARAULES CLAU: recepció literària, Tirant lo Blanc, Anglaterra, Dunlop.

ABSTRACT

This article reviews the latest contributions made to the question of the literary reception of *Tirant lo Blanc*, which emphasise the oblivion into which this Valencian novel fell in the centuries after its publication up to the 20th century. The repercussion of the book in England is striking. In just twenty years, at the turn of the 18th to 19th centuries, two scholars, Robert Southey and John Dunlop, and the novelist M. Lewis left full record of their reading of the book. One of these, John Dunlop, was the discoverer of the relationship between the episode of the Easygoing Widow and determined passages in *Orlando furioso* and *Much Ado About Nothing*.

KEY WORDS: literary reception, Tirant lo Blanc, England, Dunlop.